

I. STUDIA I ROZPRAWY

AGNIESZKA GROMKOWSKA-MELOSİK

ORCID 0000-0002-6303-0384

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

KARIERA AKADEMICKA, KOBIECY I UNIWERSYTET POZNAŃSKI. KONTEKSTY HISTORYCZNE I TEORETYCZNE

ABSTRACT. Gromkowska-Melosik Agnieszka, *Kariera akademicka, kobiety i Uniwersytet Poznański. Konteksty historyczne i teoretyczne* [Academic Career, Women and University of Poznan. Historical and Theoretical Contexts]. *Studia Edukacyjne* nr 55, 2019, Poznań 2019, pp. 7-25 Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. DOI: 10.14746/se.2019.55.1

The history of women's access to an academic career is an excellent exemplification of all theories and concepts of gender inequality. It can be said that it was within the Academy that the concepts of „glass ceiling” or „sticky floor” found their very radical realizations. It is also here that gender inequalities overlapped with racial, class and ethnic inequalities. In general, all authors emphasize – both in relation to the past and the present – „the lack of adequate representation of women in the professoriate” and in the exercise of academic authority. There are many theories trying to explain this imbalance. In addition to strongly conservative claims that different career paths result from biological „developmental” differences of both sexes, there are also those that emphasize socio-cultural factors. The purpose of my text is not to analyse the field of academic careers for men and women, nor to reconstruct the theory in this area, but to attempt to present selected historical contexts, mainly in the context of the University of Poznań in a slightly broader analytical context.

Key words: academic career, women, University of Poznan, women's inequality theory, history

Kariera akademicka stanowi obiekt marzeń wielu mężczyzn i kobiet, a uniwersytet nadal – niezależnie od wszelkich niekorzystnych zmian w tym zakresie – postrzegany jest jako przestrzeń autentyczności i wolności, jako instytucja nadzwyczajna i prestiżowa, pozwalająca na samorealizację i rozwój¹. Przez wieki był, podobnie jednak jak wiele innych znaczących insty-

¹ Problemowi temu poświęcona jest książka: Z. Melosik, *Pasja i tożsamość naukowca. O władzy i wolności umysłu*, Poznań 2019.

tucji, przestrzenią zdominowaną przez mężczyzn, wręcz androcentryczną i patriarchalną.

Historia dostępu kobiet do kariery akademickiej stanowi znakomitą egemplifikację wszystkich teorii i koncepcji nierówności płciowej. Można stwierdzić, że to właśnie w ramach Akademii pojęcia „szklanego sufitu” czy „lepkiej podłogi” znalazły swoje bardzo radykalne urzeczywistnienia². To także tutaj – w historii dostępu – nierówności płciowe nakładały się na nierówności rasowe, klasowe i etniczne³. Generalnie, wszyscy autorzy podkreślają – zarówno w odniesieniu do przeszłości, jak terażniejszości – „brak adekwatnej reprezentacji kobiet w profesoriacie” i w dziedzinie sprawowania akademickiej władzy⁴. Istnieje wiele teorii podejmujących próbę wyjaśnienia braku równowagi w tym zakresie. Oprócz zdecydowanie konserwatywnych (i z mojej perspektywy niemożliwych do zaakceptowania), utrzymujących, że odmienne ścieżki kariery (w tym akademickiej) wynikają z biologicznych różnic „rozwojowych” obu płci, istnieją i takie, które kładą nacisk na czynniki społeczno-kulturowe⁵. Obok trudnych do zrozumienia tez, iż kobiety – mimo posiadanych aspiracji w sferze kariery akademickiej – „nie potrafią negocjować zdominowanej przez mężczyzn i hierarchicznej [w swojej istocie – uzup. A.G.-M.] struktury instytucji akademickich”⁶, wielu autorów podkreśla decydującą rolę kontekstów strukturalnych w definiowaniu możliwości kariery akademickiej kobiet, jednocześnie kładąc nacisk na ich wykluczanie, marginalizację i izolację⁷ (Judith Harford nazywa te zjawiska radykalnie „intelektualną opresją” kobiet⁸).

Generalnie, można jednak zgodzić się z tezą, iż analiza struktury karier akademickich na uniwersytetach potwierdza zasadę „im wyżej, tym mniej”, odnoszącą się do zmniejszania się proporcji kobiet, a zwiększania mężczyzn na kolejnych wyższych szczeblach hierarchii akademickiej⁹. Warto ten problem nieco rozwinąć w nawiązaniu do poglądów Roberta Maxa Jacksona. Uważa on, iż wraz z przechodzeniem na wyższe szczeble hierarchii organizacyjnej (nie tylko w sferze akademickiej), większe znaczenie uzyskują

² A. Titkow, *Wstęp*, [w:] *Szklany sufit. Bariery i ograniczenia karier kobiet*, red. A. Titkow, Warszawa 2003, s. 8-10.

³ Por. np. A. Gromkowska-Melosik, *Edukacja i (nie)równość społeczna kobiet. Studium dynamiki dostępu*, Kraków 2011.

⁴ C. Diezmann, S. Grieshaber, *Women Professors: Who Makes It and How?* Springer 2019, s. 1.

⁵ D.A. O'Neil, M.M. Hopkins, D. Bilimoria, *Women's Careers at the Start of the 21st Century: Patterns and Paradoxes*, *Journal of Business Ethics*, 2008, 80, 4, s. 727.

⁶ C.E. Gasser, C.S. Shaffer, *Career Development of Women in Academia: Traversing the Leaky Pipeline*, *Professional Counselor*, 2014, 4, 4, s. 338.

⁷ Tamże, s. 339.

⁸ J. Harford, *The Perspectives of Women Professors on the Professoriate: A Missing Piece in the Narrative on Gender Equality in the University*, *Education Sciences*, 2018, 8, 2, s. 1.

⁹ C. Diezmann, S. Grieshaber, *Women Professors*, s. 13.

stereotypy, osobiste relacje i wzajemne interesy, a obiektywne kompetencje tracą na znaczeniu¹⁰. Można to ująć w sposób następujący: jeśli mężczyźni, przechodzący na coraz wyższe stanowiska są promowani przez mężczyzn i rywalizują z mężczyznami, to w sytuacjach kiedy wchodzi oni w role decydentów, sami (niejako w „naturalny” sposób) preferują awans mężczyzn. Można tu przywołać także – jako znakomitą egzemplifikację – interesującą mnie płaszczyznę edukacji. Jak pisze Jurgen Schriewer: im wyższy poziom szkolnictwa, tym mniejsze prawdopodobieństwo, że na stanowisku decyzyjnym znajdzie się kobieta¹¹ (wspomniana zasada „im wyżej, tym mniej”).

Celem mojego tekstu nie jest analiza obecnej sytuacji w dziedzinie karier akademickich kobiet i mężczyzn, ani rekonstrukcja teorii w tym zakresie, lecz próba przedstawienia wybranych zagadnień historycznych, głównie dotyczących Uniwersytetu Poznańskiego, w nieco szerszym kontekście analitycznym.

Rozpocznę jednak od kilku nie dotyczących go faktów. Otóż, podaje się, że pierwszą kobietą, która uzyskała doktorat w roku 1678 na Uniwersytecie w Padwie i w tym samym roku została tam zatrudniona na stanowisku profesora matematyki była Elena Lucrezia Cornaro Piscopia. Jednakże, dopiero w 1732 roku uczyniła to na tym uniwersytecie druga kobieta: Laura Bassi¹². Pierwszym profesorem-kobietą w dziedzinie historii w Szwecji (na uniwersytecie w Sztokholmie) była Ingrid Linnea Hammarström – po obronie doktoratu na temat szwedzkiego handlu w XVI wieku – pod koniec lat pięćdziesiątych XX wieku. Drugą kobietą była, jak to ujęto, „znakomita historyczka” Birgita Odén – dekadę później na Lund University¹³. Z kolei, w odniesieniu do Nowej Zelandii Tanya Fitzgerald podaje, iż w ciągu wielu pierwszych dekad istnienia tamtejszego uniwersytetu jedynie cztery kobiety uzyskały tytuł profesora¹⁴. Warto też dodać, że kiedy pierwszą profesurę w dziedzinie higieny przemysłowej (*industrial hygiene*) na Harvardzie uzyskała Alice Hamilton w 1919 roku, zatrudniona w Harvard Medical School, profesoremie-mężczyźni nie byli zadowoleni z tej „nowości”, jaką był awans naukowy kobiety, a Harvard Corporation „daleki był od entuzjazmu”. Nie miała pozwolenia na korzystanie z Klubu Profesorskiego, nie wolno jej było

¹⁰ R.M. Jackson, *Destined for Equality. The Inevitable Rise of Women's Status*, Cambridge 1998, s. 109-110, 125-126, 128-129.

¹¹ J. Schriewer, *Discourse Formation in Comparative Education. Contributions and Challenges of Feminist Theory*, Frankfurt am Main 2000, s. 246.

¹² C. Diezmann, S. Grieshaber, *Women Professors*, s. 4.

¹³ Y. Hirdmann, *The State of Women's History in Sweden: An Overview, Writing Women's History: International Perspectives*, red. K.M. Offen, R. Roach Pierson, J. Rendall, London 1992, s. 239.

¹⁴ T. Fitzgerald, *Otsiders Or Equals?: Women Professors at the University of New Zealand, 1911-1969*, Oxford 2009, s. 6-7.

siadać na honorowych miejscach (Commencement Platform), czy korzystać z profesorskich przywilejów¹⁵.

W przypadku mojego tekstu, głównymi bohaterkami są pierwsze kobiety na Uniwersytecie Poznańskim. Rozpocznę od stwierdzenia, że pierwszym aktem prawnym regulującym karierę akademicką w odrodzonej Polsce była Ustawa o szkołach akademickich z 13 VII 1920 roku, która powstała w środowisku krakowskim. Zgodnie z 6. jej artykułem, profesorowie (zwyczajni, nadzwyczajni, honorowi) i docenci byli powoływani przez Ministra, na wniosek zebrania ogólnego lub Senatu uczelni. Profesorów mianował Prezydent, a wcześniej do 1922 roku Naczelnik Państwa, na wniosek Rad Wydziału, po zatwierdzeniu przez Senat. Docentem był doktor z habilitacją po spełnieniu warunku – uzyskaniu w toku przewodu habilitacyjnego prawa wykładania (*venia legendi*). Prawo to nadawała Rada Wydziału i musiało być zatwierdzone przez Senat i Ministra. Tytuł profesora był dożywotni. Wiązał on profesora z tak zwaną katedrą, z której ustępował po 35 latach pełnienia funkcji, jednak nie później niż w 65. roku życia¹⁶.

Przy czym, jak ujmuje to Jadwiga Suchmiel:

Po roku 1918 nie tylko wszystkie kierunki studiów stały się dostępne dla kobiet. Zostały udostępnione również wszystkie stopnie kariery akademickiej, łącznie z dotychczas nieosiągalnym, tj. habilitacją. Był to więc okres umożliwiający kobietom uzyskiwanie pełnej emancypacji naukowej. Stała się ona pełnym udziałem przede wszystkim tych, które doszły do habilitacji, uzyskując tym samym stanowisko docenta, czyli posiadały pełne prawo uprawiania nauk i pełne prawo do prowadzenia dydaktyki uniwersyteckiej (*veniam legendi*)¹⁷.

Niezależnie jednak od kontekstów formalnoprawnych, życie uniwersyteckie w odrodzonej Polsce całkowicie zdominowali mężczyźni, przy czym, aby odwołać się do opinii Jolanty Kolbuszewskiej:

O ile bowiem profesorowie „pogodzili się” z obecnością studentek na uczelniach i pełnieniem przez kobiety ról pomocniczych (asystentek, laborantek etc.), o tyle przyznanie im prawa wykładania w patriarchalnym środowisku naukowym nadal budziło opór¹⁸.

Było to przede wszystkim związane z panowaniem esencjalistycznego myślenia o kobiecości i męskości, w którym kobiety i mężczyźni z natury

¹⁵ J.T. Bethell, *Harvard A to Z*, Harvard 2004, s. 144.

¹⁶ A. Czubiński, *Powstanie i rozwój Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919-1939*, [w:] *50 lat Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919-1969*, red. Z. Grot, Poznań 1971, s. 51-52.

¹⁷ J. Suchmiel, *Emancypacja naukowa kobiet w uniwersytetach w Krakowie i we Lwowie do roku 1939*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, 2004, XIII, s. 120-122, http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/2868/Pedagogika_13_115.pdf

¹⁸ J. Kolbuszewska, *Wskrzeszenie państwa polskiego a równouprawnienie kobiet w nauce*, *Sensus Historiae*, 2018, XXX, 1, s. 124.

(czy istoty) swojej przeznaczeni byli (czy to z uwagi na prawa natury, czy z woli Boga) do odmiennych przestrzeni i ról społecznych. Kobiety – do sfery prywatnej, macierzyństwa i ogniska domowego, a mężczyźni – do sfery publicznej, podboju rzeczywistości oraz sukcesu społeczno-zawodowego¹⁹.

Można tutaj przywołać, uogólniając, stwierdzenie Piotra M. Majewskiego odnoszące się do Uniwersytetu Warszawskiego: „W ogólnym rozrachunku kadra naukowa Uniwersytetu aż do wybuchu II Wojny Światowej pozostawała jednak elitarnym klubem męskim”²⁰.

Jak w takiej sytuacji można opisać czy zrekonstruować pojawienie się „kariery akademickiej” pierwszych kobiet na Uniwersytecie Poznańskim? Zrobię to w sposób bardzo fragmentaryczny, przedstawiając jednak reprezentatywne postaci. Trzeba zacząć od tego, że załóżkiem Wszechnicy Piastowskiej (później przekształconej w Uniwersytet im. Adama Mickiewicza) był Wydział Filozoficzny, który ukonstytuował się 4 kwietnia 1919 roku i powołał pierwszą czternastoosobową Radę Naukową. Na przełomie kwietnia i maja 1919 roku w skład tej Rady weszło kolejnych 12 profesorów, w tym jedna kobieta. Była to Ludwika Dobrzyńska-Rybicka²¹. Wymienia się ją również jako jedyną kobietę zatrudnioną na umowę o pracę z pierwszą grupą naukowców 1 kwietnia 1919 roku²². I jako pierwszą doktor habilitowaną, która uczyniła to w 1919 roku (niektóre źródła podają rok 1920) w dyscyplinie filozofia, a profesurę tytularną uzyskała w roku 1931²³. Warto przytoczyć dłuższy fragment tekstu Michała Boksy poświęcony początkom kariery naukowej Ludwiki Dobrzyńskiej-Rybickiej:

W 1903 roku rozpoczęła studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Zurychu. Studiowała tam filozofię ścisłą ze szczególnym uwzględnieniem etyki oraz uczestniczyła w wykładach z historii sztuki. W latach 1905-1906, mając prywatny tok studiów w Wyższym Instytucie Katolickiej Filozofii w Louvain (Lowanium), poznawała współczesną filozofię katolicką. Słuchała też wykładów w Collège de France w Paryżu i na Uniwersytecie w Oxfordzie, gdzie udała się po materiały do pracy doktorskiej. 16 stycznia 1909 roku uzyskała stopień doktora filozofii na podstawie

¹⁹ Na temat esencjalizmu i konstruktywizmu por. A. Gromkowska-Melosik, *Kobiecość w kulturze globalnej. Rekonstrukcje i reprezentacje*, Poznań 2002.

²⁰ P.M. Majewski, *Spółeczność akademicka 1915-1939*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego, 1915-1945*, red. P.M. Majewski, Warszawa 2016, s. 94, <https://www.wuw.pl/data/include/cms/monumenta-ebook/pdf/Dzieje-Uniwersytetu-Warszawskiego-1915-1945.pdf>

²¹ G. Labuda, *Uniwersytet Poznański w latach 1919-1969*, Poznań 1969, s. 7; por. też D. Mazurczak, *Przykłady karier akademickich kobiet na Uniwersytecie Poznańskim w okresie międzywojennym*, *Przegląd Politologiczny*, 2011, 2, s. 199-201.

²² A. Czubiński, *Powstanie i rozwój Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919-1939*, s. 70.

²³ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za lata szkolne 1929/30 i 1930/31 za rektoratu prof. dr Stanisława Kasznicy, Poznań MCMXXXII, s. 27.

rozprawy doktorskiej *Die Ethik von Thomas Brown*²⁴ (była ona również autorką dramatu z 1905 roku – „Zygmunt Taszycki. Ustęp z dziejów arianstwa w Polsce”²⁵).

Na drugim posiedzeniu komisji poświęconej strukturze organizacyjnej Uniwersytetu Poznańskiego omawiano rys organizacyjny katedr i profesorów, w których jako jedyna kobieta na stanowisko kierownicze wskazana została właśnie Ludwika Dobrzyńska-Rybicka²⁶ (jak podkreśla Dorota Mazurczak, podobnie jak Michalina Stefanowska, Ludwika Dobrzyńska-Rybicka wywodziła się, do czego już zresztą nawiązałam wyżej, z „pierwszego pokolenia polskich studentek i absolwentek odbywających studia w Szwajcarii”²⁷). W kolejnych Kronikach Uniwersytetu Poznańskiego jej nazwisko jest wielokrotnie wymieniane przez Rektorów w czasie przemówień inauguracyjnych oraz sprawozdań z działalności naukowej. W roku akademickim 1924/1925 podkreślono, że doc. dr Dobrzyńska-Rybicka prowadziła na Wydziale Filozoficznym konwersatorium filozoficzne i proseminarium socjologiczne²⁸. Aniela Koehlerówna podaje przy tym, że socjologią zainteresowała się ona w rezultacie kontaktów z Florianem Znanieckim²⁹. Z kolei, Włodzimierz Winclawski przytacza, iż III Polski Zjazd Filozoficzny (Kraków 24-27 IX 1936)

zorganizował trzy sekcje poświęcone zagadnieniom socjologicznym: jedna dotyczyła wprost socjologii i przewodniczyły jej dwoje socjologów z Poznania: Ludwika Dobrzyńska-Rybicka i ks. Franciszek Mirek³⁰.

Interesujące jest również, że w roku 1932 uczestniczyła ona w zjeździe filozoficznym w Oxfordzie, a w roku 1937 wygłosiła na Kongresie Psychologicznym w Paryżu referat „Studium o automatyzmie graficznym”³¹ (co ciekawe, Janina Kostkiewicz uznaje ją za przedstawicielkę pedagogiki personalizmu katolickiego³²). Jak podaje Aniela Koehlerówna, była ona także

²⁴ M. Boksa, *Spuścizny konserwatorów zbiorów, kierowników i dyrektorów Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, Biblioteka, styczeń, Poznań, 2011, s. 79-80.

²⁵ J. Tazbir, *Zapomniany dramat o Arianach*, Pamiętnik Literacki, 2015, CVI, 1, s. 237.

²⁶ Z. Grot, *Powstanie Uniwersytetu Poznańskiego 1918-1919*, Poznań 1969, s. 23.

²⁷ D. Mazurczak, *Przykłady karier akademickich kobiet na Uniwersytecie Poznańskim*, s. 199.

²⁸ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1924/25 za rektoratu prof. dr Stanisława Dobrzyckiego, Poznań MCMXXIX, s. 36-37.

²⁹ A. Koehlerówna, *Ludwika Dobrzyńska-Rybicka (1868-1958)*, Serwis Wydziału Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii UW, <http://bbc.uw.edu.pl/dlibra/doccontent?id=1215&dirids=1>, s. 339.

³⁰ W. Winclawski, *Wstęp do socjologii Floriana Znanieckiego – wyzwanie rzucone polskiej socjologii i jego następstwa (dziewięćdziesiąta rocznica publikacji dzieła)*, Roczniki Historii Socjologii, 2012, 2, s. 12.

³¹ A. Koehlerówna, *Ludwika Dobrzyńska-Rybicka (1868-19558)*, s. 340.

³² J. Kostkiewicz, *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918-1939*, Kraków 2013, s. 9.

członkiem towarzystw naukowych: Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Krakowskiego Towarzystwa Filozoficznego i Wydziału Filozoficznego Polskiej Akademii Umiejętności, a w uznaniu zasług na polu narodowo-społecznym została w 1937 r. odznaczona Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski³³.

W Kronice Uniwersytetu Poznańskiego za rok 1924/1925 jedyną wymienioną wśród istotnych prac profesorów, docentów i zastępców profesorów jest praca doc. Ludwiki Dobrzyńskiej-Rybickiej, zatytułowana: *Wybory powszechne w świetle psychologii społecznej i etyki* (Poznań 1925, stron 47)³⁴. W przemówieniu podczas uroczystej inauguracji roku akademickiego 1929/1930 prorektor Edward Lubicz-Niezabitowski nadmienił, iż w poprzednim roku docent doktor Ludwika Dobrzyńska-Rybicka wzięła udział w Zjeździe kobiet z wyższym wykształceniem³⁵.

Zdzisław Grot wspomina pozyskanie na Wydział Lekarski w 1920 roku Heleny Gajewskiej, urodzonej w 1888 roku³⁶, która uzyskała habilitację na Uniwersytecie Jagiellońskim³⁷ (specjalność: histologia i anatomia porównawcza)³⁸. Jak podaje Dorota Mazurczak, była ona „organizatorką i kierownikiem Zakładu Histologii w latach 1920-1922” na Uniwersytecie Poznańskim³⁹. Tak napisała o tym Jolanta Kolbuszewska: „Uniwersytet Poznański jako pierwszy w Polsce wśród kadry profesorskiej i kierowniczej miał panie; m.in. powołaną w 1920 r. na Katedrę Histologii Helenę Gajewską”⁴⁰.

Trudno nie wspomnieć także o innym znaczącym fakcie z tamtego okresu. Pierwszy doktorat honorowy Uniwersytet Poznański nadał kobiecie – Marii Curie-Skłodowskiej, uchwałą senatu z 15 grudnia 1922 roku⁴¹.

W roku akademickim 1929/1930 w Uniwersytecie Poznańskim zatrudnione na stanowiskach docenta i profesora były tylko dwie kobiety: obydwie na Wydziale Humanistycznym. Pojawia się też nazwisko drugiej kobiety – prof. dr Mieczysławy Ruxerówny, która uczestniczyła w Zjeździe Filolo-

³³ A. Koehlerówna, *Ludwika Dobrzyńska-Rybicka (1868-19558)*, s. 340.

³⁴ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1924/25 za rektoratu prof. dr Stanisława Dobrzyckiego, Poznań MCMXXIX, s. 93.

³⁵ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1928/29 za rektoratu prof. dr Edwarda Lubicz-Niezabitowskiego, Poznań MCMXXX, s. 8.

³⁶ *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swojego istnienia za rektoratu Heliadora Święcickiego*, Księga pamiątkowa, red. A. Wrzosek, Poznań MCMXXIV, s. 284.

³⁷ Tamże, s. 185.

³⁸ Z. Grot, *Powstanie Uniwersytetu Poznańskiego 1918-1919*, s. 37.

³⁹ D. Mazurczak, *Przykłady karier akademickich kobiet na Uniwersytecie Poznańskim*, s. 201.

⁴⁰ J. Kolbuszewska, *Wskrzeszenie państwa polskiego a równouprawnienie kobiet w nauce*, s. 126-127.

⁴¹ A. Czubiński, *Powstanie i rozwój Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919-1939*, s. 119; por. też P. Grzelczak, *Dmowski, Piłsudski et al. Doktorzy honoris causa Uniwersytetu Poznańskiego w II Rzeczypospolitej*, Kronika Miasta Poznania, 2019, 1, s. 175-192.

gów Słowiańskich w Poznaniu⁴². Nazwisko to zostało wymienione także w sprawozdaniu Wydziałów Uniwersytetu Poznańskiego za rok 1924/1925. M. Ruxerówna kierowała w tym czasie seminarium archeologii klasycznej i była doktorem⁴³. Jak ujmuje to Ewa Bugaj:

w Poznaniu Mieczysława S. Ruxerówna otrzymała stanowisko zastępcy profesora i zajęła się organizowaniem rzeczywistych podstaw archeologii klasycznej jako specjalności uniwersyteckiej, rozwijającej się zarówno na podstawie badań naukowych, jak i systematycznych zajęć dydaktycznych. Podjęła również trud utworzenia oddzielnego Zakładu⁴⁴.

Ta sama autorka pisze, że o Mieczysławie S. Ruxerównie

wzmiankuje jako o osobie mającej się odznaczać charakterem skomplikowanym, ale i pięknym oraz ofiarnym, a przy tym niepospolitą inteligencją, przenikliwością, wielostronnością zainteresowań, a przede wszystkim dużą wiedzą⁴⁵

(intryguje piękny tytuł jej opublikowanego w „Przeglądzie Archeologicznym” w roku 1925/1927 artykułu „O późnohellenistycznych i wczesnośredniowiecznych kolczykach półksiężycowych w świetle zabytków krakowskich”⁴⁶). Należy dodać, za Jerzym Starnawskim, iż była ona w czasie wojny „czynna w podziemnej akcji pomocy najwybitniejszym polskim naukowcom i ich rodzinom”⁴⁷ (warto dodać, że autor ten umieszcza ją w wykazie zatytułowanym „Pokolenie wielkich polskich humanistów”⁴⁸).

W roku 1928/1929, zgodnie ze sprawozdaniem dziekana Wydziału Filozoficznego, prof. Mieczysława Ruxerówna była jedyną kobietą pełniącą funkcję zastępcy kierownika – na Seminarium archeologii klasycznej na Uniwersytecie Poznańskim, co niewątpliwie świadczyło o jej wysokiej pozycji⁴⁹. 46-letnia Mieczysława Ruxerówna habilitację uzyskała w roku 1937

⁴² Por. też D. Mazurczak, *Przykłady karier akademickich kobiet na Uniwersytecie Poznańskim*.

⁴³ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1924/25 za rektoratu prof. dr Stanisława Dobrzyckiego, s. 40.

⁴⁴ E. Bugaj, *Archeologia klasyczna na Uniwersytecie w Poznaniu i konteksty jej powoływania*, *Folia Praehistorica Posnaniensia*, 2013, XVIII, s. 34.

⁴⁵ Tamże, s. 37.

⁴⁶ M. Ruxerówna, *O późnohellenistycznych i wczesnośredniowiecznych kolczykach półksiężycowych w świetle zabytków krakowskich*, *Przegląd Archeologiczny*, 1925/1927, 3, 1, s. 37-51.

⁴⁷ A. Prinke, *Listy Cioci Zosi: Korespondencja profesora Józefa Kostrzewskiego z czasów jego okupacyjnej tułaczki po Podkarpaciu (III-1941 – IV-1942)*, *Analecta Archeologica Ressooviensia*, 2016, 11, s. 316.

⁴⁸ J. Starnawski, *Pokolenie wielkich humanistów polskich*, *Analecta*, 1993, 2, 2, 4, s. 11.

⁴⁹ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1928/29 za rektoratu prof. dr Edwarda Lubicz-Niezabitowskiego, s. 59.

na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie (ur. 1891, doktorat 1922⁵⁰). Jak podaje Dorota Mazurczak, „W czerwcu 1939 roku Senat UP uchwalił jej nominację na profesora nadzwyczajnego, otrzymała ją dopiero po zakończeniu II wojny światowej”⁵¹. Poza wymienionymi – Ludwiką Dobrzyńską-Rybicą i Mieczysławą Ruxerówną – habilitację uzyskały także: Helena Gajewska na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego w 1920 roku⁵² oraz Michalina Stefanowska na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Poznańskiego w roku 1922, która już wcześniej, w roku 1903, habilitowała się na Wydziale Przyrodniczym Uniwersytetu Genewskiego⁵³. W 1923 roku Prezydent Rzeczypospolitej nadał jej tytuł profesora nadzwyczajnego⁵⁴. Swoją pracownię miała w Zakładzie Fizjologii Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Poznańskiego⁵⁵. Michalina Stefanowska uważana jest za twórczynię polskiej pedagogiki specjalnej⁵⁶. Zajmowała się tworzeniem podstaw badań nad niepełnosprawnością intelektualną⁵⁷; była członkinią Towarzystwa Neurologicznego w Brukseli, a następnie jego przewodniczącą⁵⁸. Ze wspomnień Michaliny Stefanowskiej („Wspomnienie z życia Józefy Joteyko”) wynika, że była ona osobą o wielostronnych zainteresowaniach. Pasjonowała się sztuką i architekturą⁵⁹.

Z kolei, na Uniwersytecie Poznańskim habilitowały się: w 1926 roku Anna Gruszecka w dziedzinie neurologii i psychiatrii⁶⁰, w 1929 Helena Polackówna z nauk pomocniczych historii⁶¹. O Helenie Polackównie Dorota Mazurczak pisze następująco:

Mimo starań prowadzonych od 1926 r. nie została dopuszczona do habilitacji na Uniwersytecie Lwowskim (...). W Poznaniu powyższe względy nie miały znaczenia.

⁵⁰ *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swojego istnienia za rektoratu Heliodora Świącickiego*, s. 503.

⁵¹ D. Mazurczak, *Przykłady karier akademickich kobiet na Uniwersytecie Poznańskim*, s. 200.

⁵² B. Urbanek, *Kariery naukowe kobiet na Wydziale Lekarskim USB w Wilnie w okresie międzywojennym 1919-1939*, *Medycyna Nowożytna*, 2018, 24, 1, s. 90.

⁵³ *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swojego istnienia za rektoratu Heliodora Świącickiego*, s. 307.

⁵⁴ Tamże, s. 191.

⁵⁵ Tamże, s. 325.

⁵⁶ J. Kulbaka, *Kształcenie specjalne w dwudziestolecu międzywojennym w Polsce. Twórczynie pedagogiki specjalnej*, *Forum Pedagogiczne*, 2019, 9, 1, s. 66.

⁵⁷ J. Stala, *Przyczynek do ukazania tradycji szkolnictwa specjalnego w Polsce*, *Rocznik Teologii Katolickiej*, 2009, VIII, s. 173.

⁵⁸ J. Kulbaka, *Kształcenie specjalne w dwudziestolecu międzywojennym w Polsce*, s. 67.

⁵⁹ Tamże, s. 69.

⁶⁰ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1925/26 w czasie Rektoratu Ludwika Sitowskiego, Poznań 1926, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/112144?id=112144>, s. 77.

⁶¹ A. Czubiński, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919-1939*, [w:] *Dzieje uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919-1969*, red. Z. Grot, Poznań 1972, s. 295.

Dotychczasowy dorobek Polaczkówny uznano za wystarczający i 3 grudnia 1929 r. dopuszczono ją do kolokwium habilitacyjnego⁶².

W latach 1919-1939 w Uniwersytecie Poznańskim było zatrudnionych 15 kobiet na stanowiskach docenta (doktor z habilitacją) i profesora. Należy jednak dodać, że żadna kobieta w tych latach nie pełniła funkcji dziekana, jakkolwiek na Uczelni istniało sześć wydziałów⁶³.

Warto podkreślić, iż kwestia roli kobiet zaczęła być istotna w dyskursie akademickim Uniwersytetu Poznańskiego już w dekadę po jego utworzeniu, na co wskazuje treść przemówienia inauguracyjnego Rektora Stanisława Kaszniczy z roku 1931. Po raz pierwszy poruszono w nim temat studentek. Powiedział on:

Ilość kobiet wzrasta stale: dochodzi już do 29% studiujących. Na dwóch wydziałach filozoficznych, które przede wszystkim kształcą przyszłe nauczycielstwo szkół średnich, stanowią one już większość. Na wydziale humanistycznym przekroczyła już ona 3/5. Wśród medyków stanowią one 20%, wśród rolników – 8%, wśród prawników i ekonomistów – 5%⁶⁴.

Z kolei w Kronice Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1931/1932, za rektoratu prof. dr Jana Sajdaka, można odnaleźć przemówienie tegoż Rektora z 15 listopada 1931 roku, w dziesiątą rocznicę istnienia „Organizacji studentek”⁶⁵, w którym zachęcał ich do nie ustawiania w pracy, „bo dzisiaj, więcej niż kiedykolwiek, potrzeba pracy Waszych rąk i Waszego ducha”, prosząc o zachowanie dobrych obyczajów. Powołuje się on na tekst *Vademecum dla kuzynki Olympjady* Grzegorza, w którym pisał:

ozdobą kobiet szlachetnie myślących nie mogą być kamienie oprawione w złoto, ani twarz malowana w kolory, ani szaty tkane purpurą i złotem, szaty wspaniałe, w różne malowane wzory (...) Niech zatem gonią inne kobiety! Ty staraj się o skromność i piękność, którą widzieć można nawet z zamkniętymi oczyma. A pięknnością tą to ów najpiękniejszy kwiat, który zdobi kobietę: dobre obyczaje (...).

Przemówienie kończyły słowa:

proste, dobre, skromne obyczaje (...) Daj Boże, by taką opinię miała „Organizacja Studentek” w całej dalszej swojej pracy, bo to jest (..) najpiękniejszy kwiat, jaki studentkę zdobić powinien⁶⁶.

⁶² D. Mazurczak, *Przykłady karier akademickich kobiet na Uniwersytecie Poznańskim*, s. 200-201.

⁶³ A. Czubiński, *Powstanie i rozwój Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919-1939*, s. 170-171.

⁶⁴ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za lata szkolne 1929/30 i 1930/31 za rektoratu prof. dr Stanisława Kaszniczy, s. 34.

⁶⁵ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1931/32 za rektoratu prof. dr Jana Sajdaka, Poznań MCMXXXIII, s. 61.

⁶⁶ Tamże, s. 62.

Z kolei można odwołać się do sprawozdania z działalności Zarządu O.S.U.P. za lata 11 XII 1932 – 30 X 1933. Organizacja ta miała charakter samopomocowy, a kuratorem był prof. Adam Wrzosek. W przedmowie do sprawozdania napisał:

Studja akademickie niewiast, to ważna część tak zwanej kwestii kobiecej, którą trafnie ujęła w oświeceniu katolickim p. Zofia Rzepecka jako wszelkie usiłowania, które dążą do wyzwolenia kobiety z praw i poglądów, nie odpowiadających jej godności i wartości, które mają na celu zmianę jej socjalnego i gospodarczego położenia (...) Niewiasty dążące do równouprawnienia z mężczyznami na polu społecznym, a do nich należą w dużej mierze niewiasty z akademickim wykształceniem i studentki, powinny wykazywać dużą sprawność duchową i umiejętność zaradzania swoim potrzebom⁶⁷.

Powyższe słowa świadczą niezbicie o obecności dyskursu emancypacyjnego w uniwersytecie. Podobnie jak przemówienie przewodniczącej Organizacji Studentek Hanny Głowackiej, która podkreśliła, iż

ruch ten w opinii publicznej nie bez słuszności uchodzi za gałąź ogólnego ruchu feministycznego. Wyrósł na tle domagania się równych z mężczyzną – kolegą praw dla kobiety-koleżanki. W życiu politycznym (...) o prawo wyborcze, prawo dostępu do wszystkich zawodów⁶⁸.

W dalszej części przemówienia odniosła się do nierówności płciowej w życiu uniwersyteckim:

Także i dziś wszędzie koleżanki schodzą na plan dalszy przed kolegami. Na seminariach zabierają głos koledzy. Na zebraniach publicznych rzadko się słyszy koleżanki. W organizacjach na czele stoją koledzy, zaś koleżanki figurują jakby na osłode – czasem skarbniczka, czasem sekretarka⁶⁹.

Hanna Głowacka zwróciła uwagę na brak możliwości wykorzystania wiedzy zdobytej przez kobiety na uniwersytecie w życiu społecznym, spowodowane, jak to ujęła: nieśmiałością, potulnością, niezaradnością i niechęcią wybijania się na plan pierwszy. Oczywiście, wzrost liczby studiujących kobiet na Uniwersytecie Poznańskim sprzyjał akceptacji karier akademickich kobiet. Jak pisze w tym kontekście Dorota Mazurczak:

Kariery akademickie kobiet (tzn. osiągnięcie statusu samodzielnego pracownika naukowego) nie były w okresie międzywojennym zjawiskiem powszechnym. Zauważyć przy tym należy, że Uniwersytet Poznański, być może jako uczelnia nowa, nie stawiał

⁶⁷ *Sprawozdanie z działalności Zarządu O.S.U.P. za czas od 11 XII 1932 do 30 X 1933*, s. 8.

⁶⁸ Tamże, s. 11.

⁶⁹ Tamże, s. 12.

barier ani przed studentkami, ani przed kobietami przy zatrudnianiu czy uzyskiwaniu kolejnych stopni⁷⁰.

Tak czy inaczej, w oczywisty sposób świat nauki i awansu naukowego został w latach 1919-1939 na Uniwersytecie Poznańskim zdominowany przez mężczyzn. Nie dotyczyło to wyłącznie tej instytucji. Oto bowiem, jak pisze Marek Przeniosło, w latach 1915-1939

jedynie 14 kobiet zostało zatrudnionych jako samodzielne pracownice naukowe UW, stanowiły zatem ok. 3% ogółu tej grupy. Ponadto Marię Skłodowską-Curie mianowano profesorem honorowym, co miało jednak wymiar wyłącznie symboliczny, gdyż wielka Polka nie prowadziła tu żadnych badań ani wykładów. Tylko 2 spośród pracujących na Uniwersytecie kobiet uzyskały przed II wojną światową rzeczywiste stopnie profesorskie: Cezaria Jędrzejewiczowa, obejmując w roku 1934 Katedrę etnografii Polski na Wydziale Humanistycznym i Irena Maternowska, która 3 lata później otrzymała na Wydziale Weterynaryjnym, nie bez sprzeciwów ze strony niektórych profesorów – mężczyzn, Katedrę nauki o środkach spożywczych pochodzenia zwierzęcego⁷¹.

Z kolei – jak podaje Jadwiga Suchmiel – w Uniwersytecie Jagiellońskim do roku 1939 stopnie doktora habilitowanego uzyskało 11 kobiet⁷². O tym samym Uniwersytecie, w odniesieniu do historii, J. Kolbuszewska pisze następująco:

Mimo akceptacji (tolerowania) „żeńskich” doktoratów, habilitacji i docentury kobiet w patriarchalnym środowisku naukowym nadal budziły opór. Na UJ do 1939 veniam legendi (...) w zakresie nauk historycznych zyskała tylko jedna kobieta – Zofia Kozłowska-Budkowa (habilitacja w roku 1937, dziedzina: nauki pomocnicze historii, źródłoznawstwo). Dla porównania – w tym samym okresie na wspomnianej uczelni habilitację uzyskało 26 mężczyzn-historyków⁷³.

Z kolei, w dziedzinie pedagogiki i dyscyplin pokrewnych przeprowadzono w II Rzeczypospolitej osiemnaście postępowań habilitacyjnych. Tylko w dwóch z nich bohaterkami były kobiety: Józefa Joteyko oraz Anna Pochowska (obydwie na Uniwersytecie Warszawskim)⁷⁴.

W odniesieniu do pierwszych dekad XX wieku, niezależnie od pewnych sukcesów Uniwersytetu Poznańskiego, jest zasadne – w przypadku sytuacji kobiet w dziedzinie nauki – wykorzystać słowa:

⁷⁰ D. Mazurczak, *Przykłady karier akademickich kobiet na Uniwersytecie Poznańskim*, s. 203-204.

⁷¹ P.M. Majewski, *Spółeczność akademicka 1915-1939*, s. 92-93.

⁷² J. Suchmiel, *Emancypacja naukowa kobiet w uniwersytetach*, s. 120 i 122.

⁷³ J. Kolbuszewska, *Kobiety w nauce – akademicki awans polskich historyczek wczoraj i dziś*, *Sensus Historiae*, 2015, 2, s. 113.

⁷⁴ M. Przeniosło, *Habilitacja z pedagogiki w II Rzeczypospolitej*, 2016, s. 45, http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-abc8492e-8d59-47cc-af4c-9e3f658bfa27/c/Malgorzata_Przenioslo_Habilitacja_z_pedagogiki_w_II_Rzeczypospolitej.pdf

Podsumowując można podjąć próbę naszkicowania portretu zbiorowego Polek-naukowców w danym okresie. Wywodziły się one przeważnie z terenów zaboru rosyjskiego, z rodzin ziemiańskich i inteligenckich. Urodziły się w latach 70 i 80-tych XIX w., ukończyły najlepsze z dostępnych wówczas dla dziewcząt szkół. Ich udziałem stało się nadzwyczaj aktywne życie – do czego usilnie dążyły. Było ich zaledwie kilkadziesiąt – znikoma ilość w skali kilkunastu milionów Polaków, kilka osiągnęło sławę światową: Maria Curie zebrała najwyższe laury, odznaczyły się także Józefa Joteykówna – pierwsza kobieta w College de France, Maria Antonina Czaplicka – profesor Oxfordu, Helena Willman – wykładowca na Sorbonie, światowej sławy specjalista w dziedzinie sanskrytu i języków drawidyjskich. Pierwszą kobietą odnotowaną w dziejach chemii była również Polka – Alicja Dorabalska⁷⁵.

Trzeba dodać, że w dziedzinie dostępu kobiet do kariery akademickiej w Poznaniu następował, zarówno w dwudziestoleciu międzywojennym, jak i później, powolny, ale można powiedzieć konsekwentny, postęp. Wynikał on zarówno ze zmian stosunków społecznych i procesu emancypacji kobiet, jak też (auto)determinacji poszczególnych kobiet, które postrzegały uprawianie nauki i pełnienie funkcji na uniwersytetach jako źródło życiowej samorealizacji (oczywiście, kwestia dostępu kobiet do nauki i kariery uniwersyteckiej wpisywała się w szersze spektrum ich uczestnictwa w życiu społecznym – na przykład także i polityki⁷⁶). Podane wyżej egzemplifikacje kobiet, które rzeczywiście zrobiły kariery naukowe na Uniwersytecie Poznańskim wskazują, iż były to postacie akademicko i osobowościowo wyróżniające się – naukowcy „z prawdziwego zdarzenia”. Tak pisze o tym Dorota Mazurczak:

Wszystkie przedstawione uczone cechowało gruntowne i szerokie wykształcenie (często uzupełniane studiami zagranicznymi), znajomość języków obcych, a także ogromna rzetelność i wszechstronność badań w reprezentowanych przez nie gałęziach nauki. Prawie wszystkie odbywały liczne zagraniczne podróże badawcze, brały udział w międzynarodowych konferencjach i kongresach, należały też do różnych stowarzyszeń naukowych w Polsce i za granicą⁷⁷.

Swoim życiem akademickim i osiągnięciami całkowicie zaprzeczały esencjalistycznym przekonaniom i stereotypom dotyczącym braku predyspozycji kobiet do uprawiania nauki.

I oto doszliśmy do punktu, w którym w roku akademickim 2019/2020 wśród rektorów 89 największych polskich uczelni jest tylko pięć kobiet. Jednakże, w zespole rektorskim Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, oprócz mężczyzny-rektora i czterech mężczyzn-prorektorów, znajdują się czte-

⁷⁵ E. Tylińska, *Drogi do kariery akademickiej kobiet na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX wieku*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, 2003, 48, 3-4, s. 160.

⁷⁶ M. Niewiadomska-Cudak, *Reprezentatywność i aktywność kobiet w polskim parlamencie w latach 1919-1939*, Studia Wyborcze, 2013, 15, s. 49-66.

⁷⁷ D. Mazurczak, *Przykłady karier akademickich kobiet na Uniwersytecie Poznańskim*, s. 203.

ry kobiety-prorektorki. Oto wśród władz dziekańskich Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza znajdują się – na pięć osób – cztery kobiety, w tym dziekan, a we władzach Wydziału Prawa i Administracji – oprócz mężczyzny-dziekana – jeden prodziekan i dwie panie prodiekan. Z kolei, w Radzie Dyscypliny Językoznawstwa i Literaturoznawstwa tegoż Uniwersytetu na 258 członków (samodzielnich pracowników nauki) znajduje się 139 kobiet – doktorów habilitowanych i profesorów⁷⁸. Czy te fragmentaryczne dane pozwoliłyby na postawienie tezy, że na uczelniach wyższych istnieje już pełna równość w dostępie do kariery, którą w szerokim tego słowa znaczeniu nazwać można „akademicką”? Zapewne byłoby to nadmiernie optymistyczne stwierdzenie. W kontekście „globalnym” nadal można mówić o przewadze mężczyzn, a w niektórych dyscyplinach i dziedzinach nauki – bardzo znaczącej. Na przykład, na Wydziale Historii UAM wśród samodzielnych pracowników wchodzących w skład Rady Dyscypliny (profesorów i doktorów habilitowanych) znajduje się 32 mężczyzn i 12 kobiet⁷⁹. Z kolei, z danych ze strony Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów Naukowych (na dzień 09.12.2019) wynika, że w dziedzinie nauk ekonomicznych przeprowadza się obecnie 128 postępowań o nadanie tytułu profesora, z czego 54 odnosi się do kobiet, co oznacza 42,1%, natomiast w naukach fizycznych ma miejsce 109 postępowań, z czego 22 to wnioski kobiet, a 87 – mężczyzn⁸⁰.

Ta pewna dysproporcja na korzyść mężczyzn nie odnosi się oczywiście wyłącznie do Polski; istnieją na przykład w tej kwestii dziesiątki analiz i badań amerykańskich⁸¹, a także dotyczących Wielkiej Brytanii i Niemiec⁸². Z kolei, tylko 17% liderów 200 najlepszych uniwersytetów na świecie (w rankingu The World University Rankings) stanowią kobiety (dane za rok 2015/2016). Jednakże, 15 z nich kieruje instytucjami, które znajdują się wśród 60 najlepszych uniwersytetów na świecie. Na 47. miejscu w rankingu znajduje się zarządzany przez rektora Louise Fresco jeden z najlepszych holenderskich uniwersytetów – Wageningen University and Research Centre (dwa inne najlepsze uniwersytety holenderskie w Utrechcie i Amsterdamie także kiero-

⁷⁸ Strona internetowa Szkoły Nauk o Języku i Literaturze, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, http://snjl.amu.edu.pl/sk%C5%82ad_rady_dyscyplin_jezykoznawstwa_i_literaturoznawstwa

⁷⁹ Strona internetowa Wydziału Historii, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, <http://wydzial.historyczny.amu.edu.pl/dla-pracownika/rada-dyscypliny/sklad-rady-dyscypliny>

⁸⁰ Strona internetowa Centralnej Komisji do spraw Stopni i Tytułów, Postępowania awansowe, [ublish_and_perrish.pdfhttps://www.ck.gov.pl/promotion/p/3/type/k/dziedzina/4.html](https://www.ck.gov.pl/promotion/p/3/type/k/dziedzina/4.html),

⁸¹ T. Esnard, D. Cobb-Roberts, *Black Women, Academe, and the Tenure Process in the United States and the Caribbean*, Springer 2018.

⁸² R. Pritchard, *Gender Inequality in British and German Universities*, Compare, 2007, 37, 5, s. 651-669; *The Literary World*, March 1879, 1, 9, Boston, s. 72.

wane są przez kobiety). Rektorem University of California (34. w rankingu) jest Linda Katehi, a prorektorem McGill University (38. miejsce) – Susanne Fortier. Barbara J. Wilson kieruje University of Illinois and Urbana Campaigne (36. miejsce). Z kolei, rektorem University of Washington (32. miejsce) jest Ana Mari Cauce, natomiast prorektorem znajdującego się na 28. miejscu szwedzkiego uniwersytetu Karolinska Institutet – Karin Dahlman-Wright. Również najlepsze uniwersytety szwedzkie Uppsala, Sztokholm i Geteborg są kierowane przez kobiety. Rektorem University of Pennsylvania jest Amy Gautam, a znajdującego się na miejscu 8. Imperial College London – Alice Gast. Wreszcie, rektorem Harvardu jest Drew Faust, a prorektorem University of Oxford – Louise Richardson⁸³. W sensie liczbowym dane te nie są może imponujące, ale w sensie nazw uniwersytetów – na pewno.

W sytuacji dysproporcji kobiet i mężczyzn (na korzyść tych drugich) trudno jednak mówić tutaj na pewno o jakiegokolwiek „źródłowej” czy „świadomej” dyskryminacji kobiet; raczej mamy do czynienia z powolnym procesem zmiany i przy analizach tego typu danych statystycznych należy bezwarunkowo uwzględniać dynamikę tradycji i aspiracji.

W końcowej części mojego tekstu chciałabym przywołać – w nawiązaniu do jego części pierwszej – dwa ważne podejścia teoretyczne: w kwestii dostępu kobiet do kariery na uczelniach, jak również szeroko rozumianej kariery społecznej. Pierwsze z nich określone jest teorią bezpośredniej hierarchii płciowej (*direct gender hierarchy*). Jego istotą jest przekonanie o męskiej dominacji w społeczeństwie oraz dyskryminacji kobiet. Podstawowe kategorie, jakie z nią się wiążą, to równość i nierówność płciowa. Zakłada się przy tym, że dominacja mężczyzn i wynikające z niej formy nierówności mają charakter strukturalny. Inherentne dla takiego podejścia jest przekonanie, iż kobiety i mężczyźni stanowią „współzawodniczące ze sobą grupy z różnymi szansami na rynku” (i dodam od siebie – w całym życiu społecznym)⁸⁴.

Z kolei, z perspektywy teorii strukturalnej nierówności poszukuje się „ogólnych tendencji w zakresie dyskryminacji lub nierówności oraz ich przyczyn, ale niekoniecznie takich, które związane są z hierarchią płciową samą w sobie”. Analizuje się tutaj nierówności płciowe w kontekście szerszych problemów społecznej stratyfikacji; zwykle w kontekście klasowym czy rasowym⁸⁵. Konfrontując te podejścia, można stwierdzić, że w przypadku pierwszej teorii to płeć jest wyznacznikiem w zakresie możliwości uzyskania

⁸³ Dane z witryny The World University Rankings: <https://www.timeshighereducation.com/features/worlds-top-10-universities-led-women-2016>

⁸⁴ Ø. Gullvåg Holter, *Social Theories for Researching Men and Masculinities. Direct Gender Hierarchy and Structural Inequality*, [w:] *Handbook of Studies on Men & Masculinities*, red. M.S. Kimmel, J. Hearn, R.W. Connell, London 2005, s. 17.

⁸⁵ Tamże, s. 18-19.

sukcesu, a w przypadku drugim – pochodzenie klasowe czy rasowe. W odniesieniu do interesującego mnie problemu mogę stwierdzić, że obydwie te podejścia są adekwatne, bowiem – w ujęciu statystycznym – to mężczyźni mają większe szanse, niż kobiety, stać się częścią profesoriatu. Z drugiej jednak strony, nie ulega wątpliwości, że kobiety z wyższych klas społecznych, córki profesorów, lekarzy, czy prawników mają w tej sferze znacząco większe możliwości niż mężczyźni – synowie robotników (w Polsce nie istnieje w tej materii kontekst rasowy, który jest niezwykle ważny na przykład w Stanach Zjednoczonych).

Niemniej jednak, nie ulega wątpliwości, że w sferze uniwersyteckiej w coraz większym stopniu dominuje zasada merytokracji, której istotą jest przekonanie, iż należy stworzyć warunki równości dla odniesienia sukcesu we wszystkich sferach życia społecznego – niezależnie od pochodzenia klasowego, rasy, płci i tym podobnych. To „znosi tradycyjne wykluczanie z góry”⁸⁶. Jednocześnie – mimo istniejącego nadal dylematu kariera/macierzyństwo – badania wykazują, iż przynajmniej na płaszczyźnie edukacji cele liberalnego feminizmu zostały zrealizowane.

Istnieje coraz większa ruchliwość kobiet w górę [na drabinie społecznej – uzup. A.G.-M], wybieranie przez nie coraz to nowych profesji, zdobywanie coraz większej liczby dyplomów i coraz lepszych dyplomów⁸⁷.

Badania ukazują również, że aspiracje kobiet, które weszły na drogę kariery, są takie same jak mężczyzn i zwiększają się z dekadą na dekadę. Przy tym, ambicje zawodowe tych kobiet zwiększają się wraz z pokonywaniem kolejnych szczebli awansu społecznego⁸⁸. Dotyczy to z całą pewnością również sfery kariery akademickiej. Na zakończenie tego tekstu można przywołać, odnoszące się do początków akademickiego funkcjonowania kobiet na Uniwersytecie Harvarda, piękne słowa: „Kiedy delikatny bluszcz raz wczepi swoje pędy w szczeliny odwiecznej granitowej wieży, na ogół tam zagości”⁸⁹.

BIBLIOGRAFIA

Bethell J.T., *Harvard A to Z*, Harvard University Press 2004.

Boksa M., *Spuścizny konserwatorów zbiorów, kierowników i dyrektorów Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, Biblioteka, 2011, styczeń, Poznań.

⁸⁶ A. Gromkowska-Melosik, *Edukacja i (nie)równość społeczna kobiet*, s. 137-138.

⁸⁷ V. Coppock, D. Haydon, I. Richter, *The Illusions of "Postfeminism"*. *New Women, Old Myths*, London 1995, s. 51.

⁸⁸ C.A. Finkelstein, *Woman Manager: Career Patterns and Changes in the United States*, [w:] *Crossnational Studies of Women and Elites*, red. C.F. Epstein, Boston-Sydney 1981, s. 197.

⁸⁹ *The Literary World*, March 1879, 1, 9, Boston, s. 72.

- Bugaj E., *Archeologia klasyczna na Uniwersytecie w Poznaniu i konteksty jej powoływania*, Folia Praehistorica Posnaniensia, 2013, XVIII.
- Coppock V., Haydon D., Richter I., *The Illusions of "Postfeminism". New Women, Old Myths*, London 1995.
- Czubiński A., *Powstanie i rozwój Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919-1939*, [w:] *50 lat Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919-1969*, red. Z. Grot, Poznań 1971.
- Czubiński A., *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919-1939*, [w:] *Dzieje uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919-1969*, red. Z. Grot, Poznań 1972.
- Diezmann C., Grieshaber S., *Women Professors: Who Makes It and How?* Springer 2019.
- Esnard T., Cobb-Roberts D., *Black Women, Academe, and the Tenure Process in the United States and the Carribean*, Springer 2018.
- Finkelstein C.A., *Woman Manager: Career Patterns and Changes in the United States*, [w:] *Crossnational Studies of Women and Elites*, red. C.F. Epstein, Boston-Sydney 1981.
- Fitzgerald T., *Otsiders Or Equals?: Women Professors at the University of New Zealand, 1911-1969*, Oxford 2009.
- Gasser C.E., Shaffer C.S., *Career Development of Women in Academia: Traversing the Leaky Pipeline*, Professional Counselor, 2014, 4, 4.
- Gromkowska-Melosik A., *Kobiecość w kulturze globalnej. Rekonstrukcje i reprezentacje*, Poznań 2002.
- Gromkowska-Melosik A., *Edukacja i (nie)równość społeczna kobiet. Studium dynamiki dostępu*, Kraków 2011.
- Grot Z., *Powstanie Uniwersytetu Poznańskiego 1918-1919*, Poznań 1969.
- Grzelczak P., Dmowski, Piłsudski et al. *Doktorzy honoris causa Uniwersytetu Poznańskiego w II Rzeczypospolitej*, Kronika Miasta Poznania, 2019, 1.
- Gullvåg Holter Ø., *Social Theories for Researching Men and Masculinities. Direct Gender Hierarchy and Structural Inequality*, [w:] *Handbook of Studies on Men & Masculinities*, red. M.S. Kimmel, J. Hearn, R.W. Connell, London 2005.
- Harford J., *The Perspectives of Women Professors on the Professoriate: A Missing Piece in the Narrative on Gender Equality in the University*, Education Sciences, 2018, 8, 2.
- Hirdmann Y., *The State of Women's History in Sweden: An Overview, Writing Women's History: International Perspectives*, red. K.M. Offen, R. Roach Pierson, J. Rendall, London 1992.
- Jackson R.M., *Destined for Equality. The Inevitable Rise of Women's Status*, Cambridge 1998.
- Koehlerówna A., *Ludwika Dobrzyńska-Rybicka (1868-1958)*, Serwis Wydziału dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii UW, <http://bbc.uw.edu.pl/dlibra/doccontent?id=1215&dirids=1>.
- Kolbuszewska J., *Kobiety w nauce – akademicki awans polskich historyczek wczoraj i dziś*, Sensus Historiae, 2015, 2.
- Kolbuszewska J., *Wskrzeszenie państwa polskiego a równouprawnienie kobiet w nauce*, Sensus Historiae, 2018, XXX, 1.
- Kostkiewicz J., *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918-1939*, Kraków 2013.
- Kulbaka J., *Kształcenie specjalne w dwudziestoleciu międzywojennym w Polsce. Twórczynie pedagogiki specjalnej*, Forum Pedagogiczne, 2019, 9, 1.
- Labuda G., *Uniwersytet Poznański w latach 1919-1969*, Poznań 1969.
- Majewski P.M., *Spoleczność akademicka 1915-1939*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego, 1915-1945*, red. P.M. Majewski, Warszawa 2016, s. 94, <https://www.wuw.pl/data/include/cms/monumenta-ebook/pdf/Dzieje-Uniwersytetu-Warszawskiego-1915-1945.pdf>
- Mazurczak D., *Przykłady karier akademickich kobiet na Uniwersytecie Poznańskim w okresie międzywojennym*, Przegląd Politologiczny, 2011, 2.

- Melosik Z., *Pasja i tożsamość naukowca. O władzy i wolności umysłu*, Poznań 2019.
- Niewiadomska-Cudak M., *Reprezentatywność i aktywność kobiet w polskim parlamencie w latach 1919-1939*, *Studia Wyborcze*, 2013, 15.
- O'Neil D.A., Hopkins M.M., Bilimoria D., *Women's Careers at the Start of the 21st Century: Patterns and Paradoxes*, *Journal of Business Ethics*, 2008, 80, 4.
- Prinke A., *Listy Cioci Zosi: Korespondencja profesora Józefa Kostrzewskiego z czasów jego okupacyjnej tułaczki po Podkarpaciu (III-1941 – IV-1942)*, *Analecta Archeologica Ressoviensia*, 2016, 11.
- Pritchard R., *Gender Inequality in British and German Universities*, *Compare*, 2007, 37, 5.
- Przeniosło M., *Habilitacja z pedagogiki w II Rzeczypospolitej*, 2016, s. 45, http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-abc8492e-8d59-47cc-af4c-9e3f658bfa27/c/Malgorzata_Przenioslo_Habilitacja_z_pedagogiki_w_II_Rzeczypospolitej.pdf
- Ruxerówna M., *O późnohellenistycznych i wczesnośredniowiecznych kolczykach półksiężycowych w świetle zabytków krakowskich*, *Przegląd Archeologiczny*, 1925/1927, 3, 1.
- Schriewer J., *Discourse Formation in Comparative Education. Contributions and Challenges of Feminist Theory*, Frankfurt am Main 2000.
- Sprawozdanie z działalności Zarządu O.S.U.P. za czas od 11 XII 1932 do 30 X 1933.*
- Stala J., *Przyczynek do ukazania tradycji szkolnictwa specjalnego w Polsce*, *Rocznik Teologii Katolickiej*, 2009, VIII.
- Starnawski J., *Pokolenie wielkich humanistów polskich*, *Analecta*, 1993, 2, 2, 4.
- Suchmiel J., *Emancypacja naukowa kobiet w uniwersytetach w Krakowie i we Lwowie do roku 1939*, *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*, 2004, z. XIII, s. 120-122. http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/2868/Pedagogika_13_115.pdf
- Tazbir J., *Zapomniany dramat o Arianach*, *Pamiętnik Literacki*, 2015, CVI, 1.
- The Literary World, March 1879, 1, 9, Boston.
- Titkow A., *Wstęp*, [w:] *Szklany sufit. Bariery i ograniczenia karier kobiet*, red. A. Titkow, Warszawa 2003.
- Tylińska E., *Drogi do kariery akademickiej kobiet na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX wieku*, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 2003, 48, 3-4.
- Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swojego istnienia za rektoratu Heliodora Święcickiego*, *Księga pamiątkowa*, red. A. Wrzosek, Poznań MCMXXIV.
- Urbanek B., *Kariery naukowe kobiet na Wydziale Lekarskim USB w Wilnie w okresie międzywojennym 1919-1939*, *Medycyna Nowożytna*, 2018, 24, 1.
- Winclawski W., *Wstęp do socjologii Floriana Znanięckiego – wyzwanie rzucone polskiej socjologii i jego następstwa (dziewięćdziesiąta rocznica publikacji dzieła)*, *Roczniki Historii Socjologii*, 2012, 2.
- Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1924/25 za rektoratu prof. dr Stanisława Dobrzyckiego, Poznań MCMXXIX.
- Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1925/26 w czasie Rektoratu Ludwika Sitowskiego, Poznań 1926, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/112144?id=112144>
- Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1928/29 za rektoratu prof. dr Edwar-da Lubicz Niezabitowskiego, Poznań MCMXXX.
- Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za lata szkolne 1929/30 i 1930/31 za rektoratu prof. dr Stanisława Kasznicy, Poznań MCMXXXII.
- Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1931/32 za rektoratu prof. dr Jana Sajdaka, Poznań MCMXXXIII.

Strona internetowa Centralnej Komisji do spraw Stopni i Tytułów, Postępowania awansowe, ubliś_and_perrish.pdf <https://www.ck.gov.pl/promotion/p/3/type/k/dziedzina/4.html>

Strona internetowa Szkoły Nauki o Języku i Literaturze, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, http://snjl.amu.edu.pl/sk%C5%82ad_rady_dyscyplin_jezykoznawstwa_i_lite_raturoznawstwa

Strona internetowa Wydziału Historii, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, <http://wydzial.historyczny.amu.edu.pl/dla-pracownika/rada-dyscypliny/sklad-rady-dyscypliny>

The World University Rankings: <https://www.timeshighereducation.com/features/worlds-top-10-universities-led-women-2016>